

Aleksandra Imiłowska-Duma*

Stosunki polsko-żydowskie we Lwowie w latach 1918–1919 (wybrane zagadnienia)

Polish-Jewish relations in Lviv 1918–1919 (selected issues). During World War I Lviv became a field of struggle between Poles and Ukrainians for the possession of the city. During the conflict Jews declared to be neutral. Nevertheless, when the Polish army took over the city, anti-Jewish riots started. Jews were, mainly falsely, believed to support Ukrainians. The pogrom lasted for two days (Nov 22–23 1918) and had a strong negative effect on the Polish-Jewish relations. Another important issue was the question of equality for Jews. Most of the Jewish political parties in Lviv understood and supported the demand. Poles, for various reasons, could not agree to grant Jews with a national-cultural autonomy. For the public opinion in Poland, the Jewish struggle for equality was only another example of their hostility towards the Polish state.

Keywords: interwar period, Eastern Galicia, Jewish-Polish relations, pogrom, autonomy

Польско-еврейские отношения во Львове 1918–1919 гг. (некоторые вопросы). Во время первой мировой войны Львов стал полем борьбы между поляками и украинцами за обладание городом. Во время конфликта евреи объявили нейтралитет. Тем не менее, после занятия Львова поляками, в городе начались антисемитские беспорядки. Евреев (в основном ложно) обвиняли в сотрудничестве с украинцами. Погром длился 2 дня (22–23 октября) и очень сильно повлиял на польско-еврейские отношения. Другим важным вопросом являлся вопрос равноправия евреев и персональной автономии. Еврейские политические партии понимали и поддерживали стремления евреев к автономии. Поляки, по нескольким причинам, не могли согласиться на еврейские требования. Борьбу евреев за права общественное мнение принимало как подтверждение их враждебного настроения к Польше.

Ключевые слова: межвоенный период, восточная Галиция, польско-еврейские отношения, погром, автономия

* Uniwersytet Wrocławski (Polska). Adres do korespondencji: Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, ul. Szewska 49, 50–139 Wrocław. E-mail: aleksandra.imilowska@gmail.com.

Spółeczność żydowska we Lwowie stanowiła w pierwszej połowie XX stulecia drugą pod względem liczebności grupę narodowościową. W 1918 roku mieszkało we Lwowie 187 431 osób, w tym około 70 tys. Żydów¹. Żydowska gmina wyznaniowa Lwowa była trzecią co do wielkości gminą wyznaniową w Polsce. Co ważne, społeczność żydowska Galicji kształtowała się w odmiennych warunkach niż żydowskie społeczności Kongresówki czy Wileńszczyzny. Lwów był w tym czasie miastem wielokulturowym i wieloreligijnym, kulturowo usytuowanym między wschodem a zachodem. Żydzi uzyskali równouprawnienie w 1867 roku w ramach austro-węgierskiej autonomii. Pod względem religijnym i ekonomicznym żydostwo galicyjskie było zbliżone do rosyjskiego, pod względem prawnym zaś do zachodu. Swobody polityczne i brak silnej cenzury umożliwiały rozwój prasy, partii politycznych, organizacji i instytucji społecznych i kulturalnych. Szerokie możliwości działania sprawiły, że Galicja odgrywała znaczącą rolę w rozwoju narodowym nie tylko Żydów, lecz także Polaków i Ukraińców². Jednak w tym czasie to Polacy byli grupą przeważającą, język polski był językiem oficjalnym, a polska kultura była kulturą dominującą. Jak zauważa Shoshana Ronen, w drugiej połowie XIX wieku wśród społeczności żydowskiej Galicji w ogóle, a Lwowa w szczególności, dają się zauważyć silne procesy asymilacyjne do kultury polskiej, na różnych płaszczyznach – od akulturacji językowej i kulturowej do przejścia na katolicyzm³. We Lwowie obecni byli również przedstawiciele liberalnego nurtu judaizmu – lwowska synagoga Tempel działała od 1844 roku. Lwów był także ważnym ośrodkiem religijnym – ortodoksja i chasydyzm stanowiły istotną część żydowskiej społeczności miasta⁴.

¹ Nie dysponujemy dokładnymi danymi dla tego okresu. Według spisu z 1910 r. na 206 113 mieszkańców miasta było 105 469 rzymskich katolików, 57 387 Żydów, 39 314 grekokatolików. Według spisu z 1921 r. odpowiednio: 219 388 mieszkańców, 111 860 rzymskich katolików, 76 854 Żydów, 27 269 grekokatolików. Więcej zob. m.in.: A. Bonusiak, *Lwów w latach 1918–1939. Ludność – Przestrzeń – Samorząd*, Rzeszów 2000, s. 189–196; P. Eberhardt, *Liczebność i rozmieszczenie ludności żydowskiej na Kresach Wschodnich I i II Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XX wieku*, [w:] *Świat niepożegnany, Żydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII–XX wieku*, red. K. Jasiewicz, Warszawa 2004, s. 54–76; W. Wierzbieniec, *Ludność żydowska Lwowa w okresie II Rzeczypospolitej*, [w:] *Historia, archiwistyka, ludzie*, red. J. Basta, G. Zamoyski, Warszawa–Rzeszów 2000, s. 289–317; idem, *Ludność żydowska Lwowa w okresie międzywojennym*, Rzeszów 2003; K. Wnęk, L.A. Zyblikiewicz, E. Callahan, *Ludność nowoczesnego Lwowa w latach 1857–1938*, Kraków 2006.

² J. Shanes, *Diaspora Nationalism and Jewish Identity in Habsburg Galicia*, New York 2012, s. 4–5.

³ O samej akulturacji zob. np. A. Landau-Czajka, „Syn będzie Lech...”. *Asymilacja Żydów w Polsce międzywojennej*, Warszawa 2006.

⁴ S. Ronen, *A prophet of consolation on the threshold of destruction: Yehoshua Ozjasz Thon, an Intellectual Portrait*, Warsaw 2015, s. 18–20.

Różnorodność żydowskiej społeczności odzwierciedlały podziały polityczne. Dominował ruch syjonistyczny, nie było to jednak środowisko homogeniczne. W 1918 roku działały na ziemiach polskich cztery federacje syjonistyczne. Jak zauważa Szymon Rudnicki, „w Galicji dominowały tendencje umiarkowane, wywodzące się z tradycji austriackiego parlamentaryzmu, ze skłonnością do kompromisu i szukania dialogu politycznego z władzą”⁵. Główny nurt reprezentowała Organizacja Syjonistyczna w Polsce, syjoniści-socjaliści skupieni byli w Poalej Syjon, syjoniści-ortodoksi w Mizrachi. Partie antysyjonistyczne można podzielić na religijne i świeckie. Agudas Jisroel reprezentowała odłam ortodoksyjny Żydów i skupiała się na sprawach religijnych. Partie świeckie: demokratyczna Żydowska Partia Ludowa (tzw. folkiści) i socjalistyczny Bund popierały żądania autonomii narodowo-kulturalnej dla Żydów „tu”, tj. w kraju ich zamieszkania⁶. W latach 1905–1920 w Galicji działała Żydowska Partia Socjalno-Demokratyczna, która w 1920 roku połączyła się z Bundem. Asymilatorzy w ciągu XIX stulecia utracili swoje wpływy na rzecz żydowskich partii narodowych. Utworzony we Lwowie w 1918 roku Związek Polaków Wyznania Mojżeszowego nie odgrywał większej roli⁷.

Dotychczas zagadnieniu stosunków polsko-żydowskich we Lwowie poświęcono kilka prac, m.in. autorstwa Grzegorza Mazura⁸ i Jerzego Tomaszewskiego⁹, mających rozmiary niezbyt obszernych artykułów, stanowiących jednak znakomite wprowadzenie do tematu. W mniejszym stopniu, ze względu na bardzo ogólny charakter pracy, odnosi się to również do artykułu Wołodymyra Mełameda o stosunku Żydów lwowskich do państwa polskiego¹⁰. Podstawą źródłową niniejszego artykułu są dokumenty Żydowskiego Komitetu Ratunkowego przechowywane w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy (oddział we Lwowie) oraz Archiwum Państwowym Obwodu Lwowskiego.

⁵ S. Rudnicki, *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2004, s. 12.

⁶ Różnice w programach poszczególnych partii były niewielkie. Zob. P. Śpiewak, *Żydokomuna. Interpretacje historyczne*, Warszawa 2012, s. 138–139.

⁷ S. Rudnicki, *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*, s. 16. Więcej na temat żydowskich partii politycznych w Galicji zob. m.in.: J. Shanes, *Diaspora Nationalism and Jewish Identity in Habsburg Galicia, passim*; I. Smołyk, *Orientacje polityczne Żydów galicyjskich w drugiej połowie XIX i na początku XX w.*, [w:] *Świat niepożegnany*, op.cit., s. 215–221.

⁸ G. Mazur, *Szkic do dziejów stosunków polsko-żydowskich we Lwowie w okresie międzywojennym*, [w:] *Świat niepożegnany*; także idem, *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939*, Kraków 2007.

⁹ J. Tomaszewski, *Lwów, 22 listopada 1918 r.*, „Przegląd Historyczny” 75, 1984, z. 2.

¹⁰ W. Mełamed, *Żydzi lwowscy wobec problemu niepodległości Polski (1918–1928)*, [w:] *Niepodległość Polski w 1918 roku a procesy państwowotwórcze w Europie Środkowo-Wschodniej*, Lublin 1996.

Uzupełnienie stanowią dokumenty Biura Wywiadowczego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych II Rzeczypospolitej, zgromadzone w Archiwum Akt Nowych, oraz lwowska prasa – polska i żydowska.

W czasie pierwszej wojny światowej wschodnia część Galicji¹¹ stała się areną walki między polskimi a ukraińskimi działaczami niepodległościowymi, natomiast spór terytorialny – na płaszczyźnie dyplomatycznej – ciągnął się kilka lat po zakończeniu działań wojennych. Jeszcze przed rozpoczęciem walk, 19 października 1918 roku Ukraińska Rada Narodowa zadeklarowała uznanie Żydów za naród oraz gwarantowała im autonomię. W instrukcji UNR dla komisarzy ludowych podkreślano, że „obowiązkiem komisarzy ukraińskich jest pouczenie narodu, żeby przychylnie odnosili się do Żydów i kolonistów niemieckich i nie dopuścili do pogromów, bo wywołanie zamieszek leży w interesie wrogów”¹². Żydzi mieli otrzymać 27 miejsc w parlamencie ukraińskim, planowano także utworzenie przy rządzie sekretariatu żydowskiego. Jak słusznie zauważa Oleh Pawłyszyn, Ukraińcom zależało na dobrych stosunkach ze społecznością żydowską jako potencjalnym sojusznikiem w walce z Polską. Poprawne stosunki narodowościowe w państwie mogły być także wykorzystane na arenie międzynarodowej¹³. Na zjeździe syjonistycznym 27 października 1918 roku wyrażono podziękowanie stronie ukraińskiej za takie ustosunkowanie się do społeczności żydowskiej. Nie było to jednak równoznaczne z opowiedzeniem się Żydów po stronie ukraińskiej.

Po zajęciu Lwowa przez oddziały ukraińskie 1 listopada ukonstytuował się Żydowski Komitet Bezpieczeństwa Publicznego, w którego składzie znaleźli się przedstawiciele partii i organizacji żydowskich. Komitet Bezpieczeństwa wydał odezwę do ludności żydowskiej¹⁴. Wzywał w niej „wszystkich lwowskich Żydów, by się poddali jego rozkazom, zachowali spokój i porządek oraz najściślejszą neutralność”¹⁵ w konflikcie polsko-ukraińskim oraz odrzucił ukraińskie propo-

¹¹ O pojęciu, zasięgu terytorialnym i znaczeniu wschodniej Galicji zob. m.in. H. Batowski, *Pojęcie polityczne Galicji Wschodniej*, [w:] *Ukraińska myśl polityczna w XX wieku*, red. M. Pułaski, Kraków 1993, s. 33–43; G. Hryciuk, *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*, Toruń 2005; M. Gaczkowski, *Rosyjski mit wschodniej Galicji na tle ukraińskich i polskich historycznych koncepcji tego regionu w początkach I wojny światowej*, [w:] *Rosja. Reminiscencje, diagnozy, perspektywy*, red. J. Biniewska, Kraków 2014, s. 155.

¹² Cyt. za: O. Pawłyszyn, *Żydzi wschodniogalicjyjscy w okresie Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (XI 1918–VI 1919)*, [w:] *Świat niepożegnany*, s. 228.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Odezwa była wydana w trzech językach: polskim, żydowskim i ukraińskim.

¹⁵ A. Insler, *Legends and facts*, Lwów 1937, s. 80.

zycje współpracy¹⁶. Według meldunków do Naczelnej Komendy proklamacja neutralności była zgodna z nastrojami większości lwowskich Żydów. Przeciw neutralności opowiedziała się jedynie tzw. skrajna asymilacja, która w konflikcie zajęła stanowisko propolskie. Młodzież żydowska wstępowała do oddziałów obu walczących stron, nie było to jednak zjawisko masowe¹⁷. Komitet Bezpieczeństwa ogłosił również powołanie milicji żydowskiej, która miała pilnować bezpieczeństwa na obszarze zamieszkałym przez ludność żydowską¹⁸. O utworzeniu milicji żydowskiej poinformowano zarówno stronę polską, jak i ukraińską¹⁹.

Część oddziałów polskich uznała pojawienie się milicji żydowskiej za złamanie neutralności, zdarzały się wypadki rozbijania, a także aresztowania patroli żydowskich²⁰. Wypadki te skłoniły Komitet Bezpieczeństwa do interwencji u władz polskich. W wyniku pertraktacji neutralność milicji została stwierdzona pisemnie 9 listopada przez Komitet Polski, a 10 listopada przez Komendę Wojsk Polskich. Określono też rejon działalności milicji oraz miejsca posterunków²¹.

Ukraińcy wycofali się ze Lwowa 21 listopada. Wojsko polskie, zajmując miasto, rozbroiło milicję żydowską. W dniach 22–23 listopada doszło do pogromu ludności żydowskiej. Miał to być odwet za rzekome sprzyjanie Ukraińcom. Żydzi mieli strzelać z okien i rzucać siekierami do wkraczających oddziałów polskich oraz wylewać na nie wrzątek²². Pogłoski o strzelaniu z okien i żydowskich skła-

¹⁶ *Memoriał Ż. K. R. wręczony 16 XII 1918 r. delegatom MSZ p. Leonowi Chrzanowskiemu i Józefowi Wasserzugowi*, Центральний Державний Історичний Архів України у Львові (dalej: ЦДІАУЛ), Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 6.

¹⁷ M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, Warszawa 2000, s. 80.

¹⁸ Liczebność milicji ustalono na 300 ludzi, w tym 200 uzbrojonych; *ibidem*.

¹⁹ *Prawda o milicji żydowskiej*, „Chwila” 1919, nr 1, s. 3.

²⁰ 5 listopada rozbrojono patrol milicji przy ul. Weteranów. Wszystkich milicjantów związano i odprowadzono do komendy WP, gdzie następnie byli więzieni przez 4 dni; 7 listopada rozbrojono patrol milicji, który pilnował magazynu żywności przy ul. Szpitalnej, „mimo że magazyn ten w myśl otrzymanego rozkazu [patrol] oddał właśnie temu oddziałowi, który go następnie rozbroił”; 8 listopada na żądanie straży pożarnej 3 milicjantów żydowskich brało udział w gaszeniu pożaru w polskiej części Lwowa, przy ul. Janowskiej. Wojska polskie rozbroiły i uwięziły milicjantów; *ibidem*.

²¹ Treść umowy zob. *Milicja żydowska*, „Chwila” 1919, nr 19, s. 2.

²² Podobne pogłoski pojawiały się na terenie całej Polski – w dawnej Kongresówce o współpracę i sprzyjanie Niemcom oskarżano Litwaków; *W sprawie żydowskiej*, „Wiek Nowy” z 19 XII 1918, ЦДІАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 50–51. Na Litwie i Białorusi Żydzi byli oskarżani o strzelanie z okien do wojska polskiego i bolszewizm; zob. np. J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. V, Warszawa 1937, s. 81; A. Czerniakiewicz, *Ekscesy antyżydowskie wojsk polskich na Kresach Północno-Wschodnich RP (IV–VIII 1919 r.)*, [w:] *Świat niepożegnany*, s. 585; J. Januszewska-Jurkiewicz, *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939*, Katowice 2011, s. 137; J. Wołkonowski, *Stosunki polsko-ży-*

dach broni w synagogach pojawiały się jeszcze przed zajęciem Lwowa przez Polaków. „Pobudka” w nr 12 z 17 listopada informowała, że Żydzi używają broni nie tylko przeciw wojsku, lecz także „bezbronnej ludności narodowości polskiej zamieszkałej po tamtej stronie frontu”²³. Podstawą tych oskarżeń była zapewne interwencja milicji żydowskiej z 15 listopada. Komitet Bezpieczeństwa został poinformowany, „że przy ul. Źródlanej i Pod Dębem (gdzie była wówczas linia bojowa) odbywają się groźne grabieże, przy czym nie obchodzi się bez ofiar w ludziach”. Komenda milicji, w związku z doniesieniem, wysłała w ten rejon patrol. Na miejscu wywiązała się strzelanina.

Oddział milicji spotkał się z oporem oddziału polskiego wojska i milicjanci zostali aresztowani²⁴. Nazajutrz udała się deputacja do prezesa Polskiego Komitetu Obywatelskiego, dra Ernesta Adama, dla wyjaśnienia zaszłych faktów i nie spotkała się z jego strony z żadnym zarzutem²⁵.

Prasa ukraińska zinterpretowała te wydarzenia jako współpracę Żydów z Ukraińcami²⁶. Komitet Bezpieczeństwa wysłał sprostowanie w tej sprawie, w którym stwierdzano m.in., że żydowscy milicjanci nie walczyli przeciwko wojsku polskiemu, lecz przeciwko bandytom, i że milicja w czasie akcji nie korzystała z pomocy wojska ukraińskiego, ale było to tuż przed ustąpieniem wojska ukraińskiego z miasta²⁷. Do uśmierzenia nastrojów antyżydowskich z pewnością nie przyczyniła się także odezwa komendanta miasta, Czesława Mączyńskiego, *Do ludności żydowskiej*, która była raczej wezwaniem do odwetu na Żydach. Odezwa została rozplakatowana bez wiedzy i zgody władz naczelnych i zdjęta jeszcze tego samego dnia, jednak jej treść przedostała się do wiadomości opinii publicznej²⁸. W prasie polskiej pojawiały się informacje,

dowskie w Wilnie i na Wileńszczyźnie w latach 1919–1939, Białystok 2004, s. 45–46. Nie tylko Polacy oskarżali Żydów o wrogość, zob. np. М. Шкільник, *Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 рр.*, Київ 2016, s. 65–66.

²³ Cyt. za: *Memoriał Ż. K. R.*, k. 9.

²⁴ W walce zginęło 3 milicjantów żydowskich, 5 zostało rannych.

²⁵ A. Insler, *Legends i fakty*, s. 61–62.

²⁶ Zob. „Діло” z 19 XI 1918.

²⁷ *Memoriał Ż. K. R.*, k. 31–32; zob. także *Niesłuszne zarzuty przeciwko milicji żydowskiej*, „Chwila” 1919, nr 8, s. 3.

²⁸ Gen. Roja tak wspominał działalność Mączyńskiego we Lwowie: „Komendant miasta zamiast zajmując się obowiązkami komendanta miasta [...] zajmuje się [...] wiecowaniem i demagogią partyjną [...] wydaje odezwę do ludności żydowskiej, która [...] jest raczej wezwaniem mętów [...] do wystę-

że Żydzi swoim wrogim nastawieniem do wojska polskiego sami sprowokowali zamieszki²⁹.

Pogrom udało się powstrzymać dopiero po dwóch dniach, po wprowadzeniu zakazu opuszczania koszar, sądów polowych oraz pozwolenia na użycie broni wobec winnych napadów³⁰. 29 listopada zawiązał się żydowski komitet dla niesienia pomocy ofiarom rozruchów i rabunków w listopadzie 1918 roku we Lwowie³¹ (Żydowski Komitet Ratunkowy). Komitet liczył 50 członków – przedstawicieli wszystkich kierunków i ugrupowań politycznych lwowskiego żydostwa. Organami Komitetu były tzw. pełny komitet, wydział wykonawczy, sekcje oraz biuro. Przy ustalaniu składu osobowego każdego z nich brano pod uwagę podział polityczny w ten sposób, by żadna z partii czy organizacji nie była poszkodowana³². Działalność Komitetu była obliczona m.in. na pomoc doraźną, ochronę praw obywatelskich Żydów, działalność charytatywną, wspieranie dzieci i młodzieży żydowskiej oraz działalności kulturalnej³³.

pów przeciw Żydom. [...] W ten sposób przyczynia się do uspokojenia ludności, że odezwa ta [...] rzekomo dla wezwania ludności żydowskiej do porządku, przyczynia się w rezultacie do rabunków tej ludności”; cyt. za: A. Insler, *Legandy i fakty*, s. 25.

²⁹ W „Kurierze Lwowskim” z 22 listopada czytamy m.in.: „Oto stwierdzono, że milicja żydowska strzelała dziś rano do legionistów, prowokując wprost groźny dla siebie i dla całej ludności żydowskiej odwet ze strony wojska polskiego”; *W ważnej sprawie – ostrzeżenie*, „Kurier Lwowski” 1918, nr 515, s. 2. Jak zauważa Klimecki, „do rangi symbolu postawy milicji żydowskiej urosła obrona gmachu Teatru Skarbka, jednego z domów na ulicy Krakowskiej oraz kilku domów przy Starej Synagodze do godziny mniej więcej 15.00 22 listopada. Polscy obserwatorzy i publicyści pomijali fakt, iż w tym czasie plądrowanie żydowskich ulic już trwało, o czym dobrze wiedzieli obrońcy wymienionych budynków”; cyt. za: M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią*, s. 138–139.

³⁰ Ibidem.

³¹ Władze polskie nie wyraziły zgody na użycie słowa „pogrom” w nazwie Komitetu (ЦДІАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 76).

³² ЦДІАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 1, к. 1; Przewodniczącym Komitetu był Emil Parnas, w skład prezydium wchodził ponadto: Dawid Rubenzahl (jako sekretarz), Tobiasz Aszkenaze, Rafał Buber, rabin Leib Brande, Karol Einäugler, Wiktor Chajes, rabin Samuel Guttman, Aleksander Hausmann, Salomon Herz, Aleksander Mayer, Józef Parnas, Michał Ringel, Mojżesz Schorr, Dawid Schreiber, Ozjasz Wasser. Od 12 XII 1918 r. Hausmanna i Wassera zastąpili Henryk Rosmarin oraz Izrael Münzer; *Sprawozdanie Żydowskiego Komitetu dla niesienia pomocy ofiarom rozruchów i rabunków w listopadzie 1918 roku we Lwowie, w skróceniu Żydowski Komitet Ratunkowy (Ż.K.R.) za czas od 1 listopada 1918 do 1 grudnia 1919*, Державний Архів Львівської Облaсті (dalej: ДАЛО), Ф. 271, оп. 1, д. 489, к. 48 i nn. (także ЦДІАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 15).

³³ Więcej na temat działalności Komitetu zob. ibidem; ЦДІАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 2.

Według danych zebranych przez ŻKR (3620 protokołów) w czasie pogromu zginęły 73 osoby³⁴, 443 zostały ranne, straty poniesione przez ludność żydowską w wyniku rabunków, zniszczeń i pożaru oceniono na prawie 103 mln koron, poszkodowanych było 13 375 osób. Według tych samych danych imiennie udało się rozpoznać 103 sprawców – 31 osób cywilnych i 72 wojskowych (w tym 18 oficerów)³⁵. Wyraźny udział żołnierzy w zajściach potwierdzają także dokumenty Dyrekcji Policji³⁶. Strona polska starała się udowodnić, z jednej strony, że pogrom był odwetem za proukraińską postawę ludności żydowskiej przed 22 listopada, z drugiej – że w zajściach brali udział jedynie bandyci oraz męty społeczne. Władze wojskowe i cywilne pod różnymi pretekstami zwalniały już aresztowanych lub nie dopuszczały do aresztowań. Wśród aresztowanych w dniach 22–23 listopada było 60% „Rusinów” i 10% Żydów³⁷. Ostatecznie w połowie lutego 1919 roku oskarżeniem objęto 79 osób, w tym 46 kobiet³⁸. Polska Komisja Likwidacyjna stwierdziła, że winę za rozruchy antyżydowskie ponoszą wyłącznie bandyci.

³⁴ Według danych Komitetu spośród 73 ofiar 6 zmarło w wyniku odniesionych ran, co najmniej jedna spaliła się żywcem. Zob. też *Prawda o pogromach lwowskich*, „Chwila” 1919, nr 16, s. 1. Podobne dane liczbowe podają m.in. M. Klimecki, M. Litwin i W. Melamed; zob. M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią*, s. 138; M. Литвин, *Проект „Україна”. Галичина в Українській революції 1917–1921 рр.*, Харків 2015, s. 183; В. Меламед, *Євреї во Львові*, Львів 1994, s. 135.

³⁵ ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 139–143. W memoriale ŻKR dla delegatów MSZ (będzie jeszcze o tym mowa dalej) przytoczono część zeznań ofiar pogromu (ze względów bezpieczeństwa zeznania są podane anonimowo): „M. S. zeznaje: dnia 22 XI między 1 a 2-gą po poł. wpadł do kuchni brat mojej żony już z przestrzeloną głową z okrzykiem »ojca mi zamordowali, ja sam umieram«. W tej chwili wpadło trzech legionistów z okrzykiem »ty jeszcze żyjesz« i dali do niego kilka strzałów, tak, że Z. L. natychmiast wyzionął ducha. Następnie strzelili do pana J. M. i ranili go śmiertelnie. Jeden z tych żołnierzy rzucał się z szablą na świadka i kopnął go w pachwinę tak silnie, że upadł na ziemię nieprzytomny, a gdy się podniósł, bił go szablą; inny żołnierz płazował żonę jego i tak ją stłukł, że ręką dotychczas ruszyć nie może”; „Rodzinę D. G. po obrabowaniu wpędzono do jednego z pokojów, rzucono tam granat ręczny, od którego dwóch trupem padło, a czterech odniosło ciężkie rany. Pokój ten żołnierze zamknęli i usiłovali przez rozbicie lampy płonącej wzniecić ogień”; „P. W. H. zeznaje: kapitan wraz z porucznikiem stali przy rabunku i twierdzili, że to rekwizycja wojskowa [...] Następnie nałożyli tytułem kontrybucji 1000 k., oddali strzał jeden i odeszli”; „P. E. F. zeznaje: dnia 22 listopada b. r. zjawiła się w domu na ulicy Bożniczej patrol złożona z 7 żołnierzy pod dowództwem jednorocznika K, kolegi syna poszkodowanego. Na prośbę skierowaną do jednorocznika, by ten dom oszczędził, odpowiedział: »Ja wam nic nie pomogę, jest taki rozkaz i nie z własnej winy tu przyszedłem. Sami sobie zawiniлиście«”; cyt. za: *Memoriał Ż. K. R.*, k. 20 i nn.

³⁶ Zob. M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią*, s. 137.

³⁷ *Memoriał Ż. K. R.*, k. 40.

³⁸ M. Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią*, s. 137.

Prasa żydowska – stwierdzano dalej – notuje fakta pogromów i gdzie indziej, prowadzi jednak wszechświatową kampanię oszczerczą jedynie przeciw Polsce! [...] Stosunek przeważnej części Żydów do Prusaków i dawnego Rządu austr[iackiego] jest zanadto dobrze znany, by nie wiedzieć, w czym interesie ona działa³⁹.

Prasa lwowska pisała o pogromie bardzo lakonicznie, winę za zajścia przypisując wyłącznie bandytom wypuszczonym z więzień przez Ukraińców⁴⁰. Prasa polska w ogóle, jeżeli pisała o pogromie, powtarzała pogłoski o sprzyjaniu Żydów Ukraińcom, winą za zamieszki obarczając (podobnie jak prasa lwowska) element przestępczy, pomniejszając przy tym znacznie liczbę ofiar pogromu⁴¹.

Zajścia antyżydowskie odbiły się szerokim echem na arenie międzynarodowej. Zdając sobie sprawę z negatywnych konsekwencji na gruncie międzynarodowym, władze polskie zwróciły się do prezydenta Wilsona z prośbą o powołanie komisji do zbadania stawianych Polsce zarzutów na miejscu⁴². Komisja, na której czele stanął senator Henry Morgenthau, przebywała w Polsce od połowy lipca do połowy września 1919 roku. W raporcie końcowym stwierdzano, że do ekscesów doszło na skutek naruszenia dyscypliny w wojsku oraz pomówień Żydów o sprzyjanie Ukraińcom⁴³. Wcześniej, jeszcze w grudniu 1918 roku, celem zbadania wypadków lwowskich przybyła do miasta delegacja MSZ (Leon Chrzanowski oraz Józef Wasserzug). 16 grudnia ŻKR wręczył delegatom memoriał w sprawie zajść listopadowych⁴⁴. We wstępnym raporcie dla władz polskich Chrzanowski i Wasserzug stwierdzali, że do licznych grabieży w sklepach i mieszkaniach żydowskich dochodziło już w czasie walk między 1 a 21 listopada, zarówno w polskiej, jak i ukraińskiej części Lwowa. Stwierdzano także, że milicja żydowska przestrzegała neutralności, a ponadto oddawała pewne usługi całej ludności miasta (grzebanie zmarłych, nadzór gazowni miejskiej, aprowizacja). Autorzy raportu zwracali uwagę na fakt wykorzystania do obrony Lwowa przestępców

³⁹ Cyt. za: *Memoriał Ż. K. R.*, k. 39.

⁴⁰ Zob. np. „Gazeta Lwowska” 1918, nr 252 i nn.; „Kurier Lwowski” 1918, nr 515 i nn.

⁴¹ „Krakowski Kurier Codzienny” podawał na przykład, że „zwłoki Żydów pochowanych bezpośrednio po wypadkach listopadowych są identyczne ze zwłokami osób, które zmarły w czasie od 1 do 21 listopada, a których Ukraińcy nie pozwolili pochować” i wnioskował, że to Żydzi sami podrzucili zwłoki i że o żadnych ofiarach nie może być w związku z tym mowy; cyt. za: *Prawda o pogromach żydowskich*, „Chwila” 1919, nr 24, s. 2.

⁴² A. Czerniakiewicz, *Ekscesy antyżydowskie...*, s. 586–587.

⁴³ *The Jews in Poland: official reports of the American and British Investigating Missions*, http://www.archive.org/stream/cu31924028644783/cu31924028644783_djvu.txt [dostęp: 10 sierpnia 2016].

⁴⁴ *Memoriał Ż. K. R.*, k. 1–46.

i bandytów, którzy oprócz tego, że walczyli w obronie miasta, rabowali „przy każdej sposobności” i to z nimi najczęściej walczyła milicja żydowska. Jako źródła pogromu wskazywano powszechne przekonanie o solidarności Żydów i Ukraińców, mimo zaprzeczeń ze strony żydowskiej, oraz przekonanie, że odwet na Żydach jest wręcz nakazany. Według autorów raportów winę za pogrom ponosiły także władze, które początkowo zlekceważyły informacje o ekscesach i nie przedsięwzięły odpowiednich środków w celu stłumienia zamieszek⁴⁵.

W grudniu 1918 roku w prasie zaczęły pojawiać się informacje o spisku ukraińsko-żydowskim, mającym na celu ponowne zajęcie miasta przez Ukraińców, oraz oskarżenia Żydów o bolszewizm⁴⁶. W komunikacie kwatermistrzostwa z tego okresu czytamy m.in.:

Donosy i pogrożki przychodzą ze źródeł oficjalnych bądź półoficjalnych [...]. Co kilka dni to zjawisko się powtarza, iż naraz naczelne władze otrzymują szereg [...] doniesień to o spisku bolszewicko-żydowskim, to znów o jakimś sprzyśnięciu i porozumieniu z Ukraińcami, które ma na celu wywołanie jakiegoś powstania żydowskiego, to znowu o żydowskim odwecie za pogromy, o pogromie żydowskim na sklepy chrześcijańskie [...]. Donosów takich przychodzi z reguły kilka lub kilkanaście naraz⁴⁷.

W związku z pogłoskami, z nocy z 10 na 11 grudnia 1918 roku wywieziono ze Lwowa jako zakładników m.in. Aleksandra Hausmana, Ozjasza Wassera i Leona Reicha⁴⁸. W połowie grudnia przedstawiciele ŻKR interweniowali u władz wojskowych i cywilnych w sprawie powtarzających się przypadków szykanowania ludności żydowskiej. W pismach wskazywano, że Żydów – mimo iż nie stwierdzono ani jednego faktu czynnego oporu ze strony tychże – traktuje się jak obywateli gorszej kategorii. Komitet protestował przeciwko licznym przypadkom przetrzymywania w aresztach bez przesłuchania, bezprawnym rekwizycjom przeprowadzanym „zawsze w sposób naruszający najprymitywniejsze uczucia reli-

⁴⁵ Zob. J. Tomaszewski, *Lwów 22 listopada 1918 r.*, „Przegląd Historyczny” LXXV, 1984, z. 2.

⁴⁶ *Memoriał Ż. K. R.*, k. 38; także ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 73–74.

⁴⁷ ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 80.

⁴⁸ Po krótkim pobycie w Przemyślu zakładników internowano w Baranowie. 15 stycznia przewieziono ich do Krakowa. Na prośbę lwowskiej egzekutywy stronnictw syjonistycznych Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję zezwoliło na ich wyjazd za granicę na obrady Światowej Organizacji Syjonistycznej; *Zakładnicy żydowscy*, „Chwila” 1919, nr 29, s.1; *Sprawozdanie...*, k. 49 odw.

gijne”, przymusowemu poborowi do wojska oraz natychmiastowemu wcielaniu ludności żydowskiej do formacji bojowych oraz łapankom na roboty publiczne. Zdarzało się także, że wziętych na roboty Żydów bito bez powodu, ciągnięto za brody i poniżano słownie⁴⁹. Zwracano także uwagę na szereg przypadków bezpodstawnego wzywania do oddania broni, pod groźbą sądu polowego⁵⁰. Wypadki tego rodzaju nasiliły się szczególnie w dniach 16–18 grudnia⁵¹. Ponadto Komitet odnotował przypadki „niepokojenia” konduktów pogrzebowych. Rewizje na cmentarzach przeprowadzano „po kilka razy dziennie, przy czym żołnierze nie cofają się przed otwieraniem grobów i grobowców”⁵².

Pod koniec grudnia 1918 roku ŻKR zwrócił się do Władysława Sikorskiego (który był kwatermistrzem) z prośbą o informowanie Komitetu o rewizjach w dzielnicy żydowskiej, aby „mężowie zaufania” mogli w nich uczestniczyć w celu zapobieżenia nadużyciom. Domagano się również ukarania winnych dotychczasowych zająć i zwolnienia z aresztów niesłusznie zatrzymanych. W odpowiedzi Sikorski pisał o powołaniu straży bezpieczeństwa i żandarmerii polowej oraz informował, że nakazał zbadanie zająć i oddanie winnych pod sąd polowy. „Uczyliem wszystko – pisał dalej – co w obecnych warunkach możliwe, ażeby uchylić [...] uciążliwości i wybryki ze strony tak zdeprawowanych wojną osobników wojskowych”. Informował też, że ze względu na trudności techniczne udział mężów zaufania w rewizjach nie jest możliwy. W drugiej części listu wskazywał, że ze względu na wrogie nastawienie Żydów do Polaków na całym obszarze walk z Ukraińcami nastroje ludności są zrozumiałe. Odniósł się także do działalności Komitetu, która jego zdaniem „nosi cechy manewrów agitacyjnych i przybiera charakter niejako »państwa w państwie«”, groził rozwiązaniem Kom-

⁴⁹ ЦДІАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 70, 103–105. Szykany podobnego rodzaju stosowano wobec Żydów także w innych częściach kraju, zob. np. *Меморандум об апрельских событиях, поданный 22 мая 1919 г. генеральному комиссару восточных земель, г. Осмоловскому*, Lietuvos Mokslų Akademijos Biblioteka (dalej: LMAB), Rank. skyr., F. 255–549.

⁵⁰ *Pismo Żydowskiego Komitetu Ratunkowego do Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich z 13 XIII 1918 r.*; *Pismo Żydowskiego Komitetu Ratunkowego do Tymczasowego Komitetu Rządzącego z 14 XII 1918 r.*; *Pismo Żydowskiego Komitetu Ratunkowego do Polskiego Urzędu Kwatermistrzowskiego miasta Lwowa z 16 XII 1918 r.*, ЦДІАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 54–61; ЦДІАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 24, к. 1–13.

⁵¹ *Pismo Żydowskiego Komitetu Ratunkowego do Tymczasowego Komitetu Rządzącego z dn. 18 XII 1918 r.*; ЦДІАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 62–67.

⁵² Np.: „W hali modlitewnej na cmentarzu zerwali żołnierze posadzkę i cegłę na strychu i szukali za bronią. Następnego dnia znów przyszli i twierdzili, że przez otwór jakiś Żyd strzelał. Portiera cmentarza terroryzowano i zagrożono, że jeśli nie wyda strzelających, to go przyaresztują”. ЦДІАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 84–85.

tetu i pociągnięciem winnych „do odpowiedzialności w drodze sądu polowego”⁵³. W odpowiedzi Komitet wskazywał, że pogłoski o wrogim nastawieniu Żydów były już wielokrotnie dementowane. Stwierdzano też, że Komitet działa jedynie w obronie ludności żydowskiej⁵⁴. ŻKR przesłał pisma Sikorskiego do prezydenta miasta z żądaniem „zupełnego cofnięcia zniewag i obrażających pogroźek”⁵⁵. W kolejnym piśmie do ŻKR Sikorski tłumaczył, że w pełni uznaje potrzebę istnienia Komitetu, i że zwracał uwagę jedynie na pewne „niewłaściwości pod adresem władz wojskowych popełnione”⁵⁶.

Na początku stycznia 1919 roku radni żydowscy oświadczyli na spotkaniu z prezydentem miasta, że złożą mandaty, jeżeli szykany wobec ludności żydowskiej będą się powtarzać. „Taką samą uchwałę powzięli też członkowie Żydowskiej Rady Wyznaniowej”, a z chwilą jej wykonania miał się rozwiązać także Żydowski Komitet Ratunkowy⁵⁷.

7 stycznia 1919 roku Komitet zawarł porozumienie z komendą miasta w sprawie dostarczania robotników na roboty⁵⁸. 26 stycznia wystosowano pismo do Naczelnika Państwa oraz premiera z opisem wydarzeń o charakterze antysemitycznym we Lwowie do dnia 4 stycznia⁵⁹. W lutym podobny memoriał, dotyczący pogromu listopadowego, w imieniu ŻKR wręczył przebywającej w Polsce misji francusko-angielskiej Tobiasz Aszkenaze. Memoriał zawierał dane opracowane przez ŻKR na podstawie protokołów ofiar. Prasa polska uznała, że Aszkenaze działa na szkodę Polski, podaje zmyślane dane i zawyża liczbę ofiar⁶⁰.

⁵³ *Pismo Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich do Żydowskiego Komitetu Ratunkowego z dn. 4 I 1919 r.*, ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 118–122; także ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 24, к. 15–18.

⁵⁴ *Pismo Żydowskiego Komitetu Ratunkowego do Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich z dn. 7 I 1919 r.*, ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 123–125; także ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 24, к. 19–20.

⁵⁵ *Pismo Żydowskiego Komitetu Ratunkowego do Prezydenta miasta z dn. 8 I 1919 r.*, ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 127; także ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 24, к. 22.

⁵⁶ *Pismo Naczelnego Dowództwa Wojsk Polskich do Żydowskiego Komitetu Ratunkowego (b.d.) r.*, ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 126; także ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 24, к. 21.

⁵⁷ *Komunikat Żydowskiego Komitetu Ratunkowego z dn. 5 I 1919 r.*, ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 108.

⁵⁸ *Sprawozdanie...*, k. 72–73.

⁵⁹ *Pismo Żydowskiego Komitetu Ratunkowego do Naczelnika Państwa i Naczelnika Rządu z dn. 26 I 1919 r.*, ЦДДАУЛ, Ф. 505, оп. 1, с. 23, к. 145–157.

⁶⁰ *Wypadki listopadowe w świetle cyfr*, „Chwila” 1919, nr 34, s. 2. O tym, że stosunek ludności polskiej do Żydów był w tym czasie wciąż negatywny, świadczą także raporty Biura Wywiadowczego MSW o sytuacji społeczno-politycznej; Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Z. 322, t. 5330, k. 137–138; Z. 9, t. 1195, k. 10, 132.

W lipcu i październiku 1919 roku odbyły się procesy milicjantów żydowskich, oskarżanych o strzelanie do polskich żołnierzy. W obu procesach wszystkich oskarżonych uniewinniono. W toku sprawy wyszło na jaw, że jedyny świadek oskarżenia jest przestępcą poszukiwanym przez sąd polowy. W uzasadnieniu wyroku sąd stwierdzał m.in., że:

rozprawa nie tylko nie wykazała jakiegoś złego zamiaru ze strony pogotowia milicji żydowskiej przeciw wojskom polskim, ale przeciwnie ustalono, że celem i zadaniem było wejście w kontakt z komendantem odnośnego odcinka polskiego dla przedsięwzięcia w obopólnym interesie akcji, zmierzającej do uwolnienia spokojnej ludności od bandytów⁶¹.

Społeczność żydowska Lwowa żywo interesowała się także sytuacją Żydów w Polsce. W lutym 1919 roku z inicjatywy władz miejskich wśród przedstawicieli żydostwa lwowskiego przeprowadzono ankietę na temat stosunku Żydów do państwa polskiego oraz do tzw. kwestii żydowskiej. W imieniu syjonistów ogólnych wypowiadał się Dawid Schreiber. Oświadczył, że udział syjonistów w ankiecie nie oznacza złamania neutralności⁶². Domagał się przyznania Żydom autonomii narodowo-kulturalnej, gminy wyznaniowej z szerokimi kompetencjami, uznania Żydów za naród i zabezpieczenia im praw mniejszości. Argumentował, że tylko tak można stworzyć w państwie polskim podstawy normalnego współżycia oraz współpracy wszystkich jego obywateli. Domagał się również rehabilitacji z niesłusznie czynionych zarzutów. Henryk Rosmarin dodawał, że „enuncjacje prasy polskiej [...] nie przyczyniają się w niczym do oczyszczenia atmosfery popogromowej. Wreszcie wzięcie zakładników żydowskich świadczy, iż decydujące czynniki pragną pokazać społeczeństwu, że uważają Żydów za element wrogi”, dlatego żądanie rehabilitacji Żydów uważał za słuszne i uzasadnione⁶³. Przedstawiciel Poalej-Syjonistów, Anzelm Reiss, podkreślał, że stoi na stanowisku narodowo-żydowskim; wskazywał, że Żydzi wbrew opinii większości Polaków są ludnością autochtoniczną na tym terenie. Żądał zagwarantowania Żydom pełni praw obywatelskich oraz autonomii narodowo-kulturalnej. Ponadto domagał się równouprawnienia jidysz, utworzenia szkół państwowych z językiem wykłado-

⁶¹ Cyt. za: *Rehabilitacja milicji żydowskiej przez sąd polski*, „Chwila” 1919, nr 276, s. 5.

⁶² Syjoniści lwowscy stali na stanowisku, że aż do ostatecznego wyjaśnienia przynależności państwowej Galicji Wschodniej Żydzi powinni zachować neutralność; zob. *O neutralność*, „Chwila” 1919, nr 3, s. 1.

⁶³ *Ankieta w sprawie polsko-żydowskiej*, „Chwila” 1919, nr 21, s. 1.

wym żydowskim oraz wskazywał, że odmówienie Żydom praw przyniesie szkodę nie tylko im, ale przede wszystkim państwu polskiemu⁶⁴.

W imieniu ortodoksów głos zabrał Samuel Blumenkrantz. W swoim wystąpieniu domagał się równouprawnienia obywatelskiego Żydów oraz zagwarantowania autonomii w sprawach religijnych. Podkreślał, że Żydzi zawsze byli dobrymi obywatelami państw przez siebie zamieszkanymi i będą takimi także w Polsce⁶⁵. Rabin Samuel Guttman, przedstawiciel Żydów postępowych, abstrahując od kwestii politycznych, domagał się zniesienia obowiązku odpoczynku niedzielnego dla Żydów, prawa do odpoczynku w szabes, zagwarantowania możliwości należytego przestrzegania świąt żydowskich i utworzenia autonomicznego seminarium rabinackiego⁶⁶. Żydzi postępowi byli zdania, że narodowość żydowska jest ściśle związana z religią, a asymilację uznali za jednoznacznie szkodliwą⁶⁷.

Żydowską Partię Socjalno-Demokratyczną reprezentował w ankiecie Karol Einäugler. Domagał się równouprawnienia Żydów oraz zagwarantowania autonomii narodowo-kulturalnej, równouprawnienia jidysz w szkole i życiu publicznym. Jednocześnie wypowiadał się przeciwko syjonistom i językowi hebrajskiemu. Poddał w wątpliwość także ideę asymilacji Żydów, którą uważał za mrzonkę⁶⁸.

Wśród asymilatorów zdania były podzielone: część ankietowanych opowiadała się za asymilacją i jednoczesnym przyznaniem Żydom „uświadomionym narodowo” autonomii narodowo-kulturalnej; część odwrotnie – wskazywała, że Żydzi nie mają własnego języka ani współczesnej kultury, w związku z tym nie mogą być uznani za naród, i sprzeciwiała się przyznaniu autonomii jako opóźniającej asymilację⁶⁹.

W ankiecie wzięli udział również rektorzy politechniki. Rektor Edwin Hauswald wyrażał się optymistycznie o asymilacji, uważał też, że Polska nie powinna odmawiać praw Żydom narodowym. Stanisław Thulie opowiadał się przeciwko uznaniu Żydów za naród i przyznaniu im praw mniejszości⁷⁰. Opinię tę podzielała wówczas także znaczna część społeczeństwa polskiego. Na taki stan rzeczy złożyło się kilka przyczyn. Po pierwsze, znaczne wpływy na tym

⁶⁴ Ibidem, nr 23, s. 1–2.

⁶⁵ Ibidem, nr 21, s. 2.

⁶⁶ Ibidem, nr 22, s. 2.

⁶⁷ Ibidem, nr 23, s. 1.

⁶⁸ Ibidem, nr 22, s. 2.

⁶⁹ Ibidem, nr 21, s. 1; nr 22, s. 2; nr 23, s. 1–2; nr 24, s. 3; nr 28, s. 1–2.

⁷⁰ Ibidem.

terenie miała endecja, nieprzychylna mniejszości żydowskiej⁷¹. Polskie stronnictwa polityczne w ogóle, jeżeli już popierały aspiracje żydowskie, to jedynie w kontekście asymilacji, którą uważały za oczywistą i nieuniknioną. Po drugie, polskie elity nie rozumiały emancypacyjnych dążeń społeczności żydowskiej, a władze polskie nie widziały potrzeby poparcia dla sprawy polskiej ze strony Żydów. Pomoc taką uważano wręcz za zbyteczną, niepożądaną i szkodliwą⁷². Trzeba również pamiętać, że zgoda Polski na autonomię żydowską oznaczałaby też istotny precedens dla pozostałych mniejszości narodowych w kraju⁷³.

Podsumowując, należy powiedzieć, że ogłoszona przez Żydów neutralność w konflikcie polsko-ukraińskim była przez ludność żydowską przestrzegana, choć zdarzały się pojedyncze przypadki wstępowania do wojsk obu walczących stron. Pogrom 22–23 listopada wybuchł na skutek niesłusznych oskarżeń Żydów o wrogość wobec Polaków i sprzyjanie Ukraińcom. Interwencje milicji żydowskiej w obronie ludności Polacy mylnie interpretowali jako łamanie neutralności. W pogromie brali udział zarówno wojskowi, jak i ludność cywilna. Wypadki szykanowania ludności żydowskiej zdarzały się także w okresie późniejszym. Większość lwowskich stronnictw żydowskich opowiadała się za uznaniem Żydów za naród i przyznaniem im autonomii narodowo-kulturalnej, choć między ugrupowaniami istniały pewne różnice w tym zakresie. Obrona praw ludności żydowskiej oraz starania o równouprawnienie były przez władze i większość opinii publicznej odczytywane jako przejaw wrogości Żydów wobec państwa polskiego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne:

Archiwum Akt Nowych, Z. 9 Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie; Z. 322

Ministerstwo Spraw Zagranicznych w Warszawie.

Lietuvos mokslų akademijos biblioteka, F. 255 Litewskie Towarzystwo Naukowe.

⁷¹ Więcej na ten temat zob. O. Bergman, *Narodowa Demokracja a Żydzi 1918–1929*, Poznań 2015, *passim*.

⁷² E. Mendelsohn, *Żydzi Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 1993, s. 60–61.

⁷³ J. Żyndul, *Państwo w państwie? Autonomia narodowo-kulturalna w Europie Środkowowschodniej w XX wieku*, Warszawa 2000, s. 63–83; *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce*, red. J. Tomaszewski, Warszawa 1993, s. 155–156. Więcej na temat położenia mniejszości narodowych zob. np. W. Michowicz, *Problemy mniejszości narodowych*, [w:] *Polska odrodzona 1918–1939. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. J. Tomicki, Warszawa 1988, s. 308–348.

Державний архів львівської області, F. 271 *Dyrekcja Policji we Lwowie*.
Центральний державний історичний архів України у Львові, F. 505 *Żydowski Komitet Ratunkowy we Lwowie*.

Prasa:

1918. Діло, Listopad 19.

1918. *Gazeta Lwowska*, Listopad.

1918. *Kurier Lwowski*, Listopad.

1919. *Chwila*, Styczeń-Grudzień.

1920. *The Jews in Poland: official reports of the American and British Investigating Missions*. http://www.archive.org/stream/cu31924028644783/cu31924028644783_djvu.txt

Literatura:

Batowski, Henryk. 1993. „Pojęcie polityczne Galicji Wschodniej”. W: *Ukraińska myśl polityczna w XX wieku*, red. Michał. Pułaski. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Bergman, Olaf. 2015. *Narodowa Demokracja a Żydzi 1918–1929*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Bonusiak, Andrzej. 2000. *Lwów w latach 1918–1939. Ludność – Przestrzeń – Samorząd*. Rzeszów: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

Czerniakiewicz, Andriej. 2004. „Ekscesy antyżydowskie wojsk polskich na Kresach Północno-Wschodnich RP (IV–VIII 1919 r.)”. W: *Świat niepożegnany, Żydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII–XX wieku*, red. Krzysztof Jasiewicz, 581–589. Warszawa: Rytm.

Eberhardt, Piotr. 2004. „Liczebność i rozmieszczenie ludności żydowskiej na Kresach Wschodnich I i II Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XX wieku”. W: *Świat niepożegnany, Żydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII–XX wieku*, red. Krzysztof Jasiewicz, 64–76. Warszawa: Rytm.

Gaczkowski, Marcin. 2014. „Rosyjski mit wschodniej Galicji na tle ukraińskich i polskich historycznych koncepcji tego regionu w początkach I wojny światowej”. W: *Rosja. Reminiscencje, diagnozy, perspektywy*, red. Julita Biniewska, 155. Kraków: Libron.

Hryciuk, Grzegorz. 2005. *Przemiany narodowościowe i ludnościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1931–1948*. Toruń: Adam Marszałek.

Insler, Abraham. 1937. *Legends and facts*. Lwów: Nowa Drukarnia Lwowska.

Januszewska-Jurkiewicz, Joanna. 2011. *Stosunki narodowościowe na Wileńszczyźnie w latach 1920–1939*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Klimecki, Michał. 2000. *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*. Warszawa: Wydawnictwo Volumen.

Landau-Czajka, Anna. 2006. „Syn będzie Lech...”. *Asymilacja Żydów w Polsce międzywojennej*. Warszawa: Wydawnictwo Neriton.

Mazur, Grzegorz. 2004. „Szkic do dziejów stosunków polsko-żydowskich we Lwowie w okresie międzywojennym”. W: *Świat niepożegnany, Żydzi na dawnych ziemiach*

- wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII–XX wieku, red. Krzysztof Jasiewicz, 400–417. Warszawa: Rytm.
- Mazur, Grzegorz. 2007. *Życie polityczne polskiego Lwowa 1918–1939*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Mełamed, Wołodymyr. 1996. „Żydzi lwowscy wobec problemu niepodległości Polski (1918–1928)”. W: *Niepodległość Polski w 1918 roku a procesy państwowotwórcze w Europie Środkowo-Wschodniej*, red. Zygmunt Mańkowski. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Mendelsohn, Ezra. 1993. *Żydzi Europy Środkowo-Wschodniej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Michowicz, Waldemar. 1988. „Problemy mniejszości narodowych”. W: *Polska odrodzona 1918–1939. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. Jan Tomicki, 308–348. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Pawłyszyn, Oleh. 2004. „Żydzi wschodniogalicjyjscy w okresie Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (XI 1918–VI 1919)”. W: *Świat niepożegnany, Żydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII–XX wieku*, red. Krzysztof Jasiewicz, 227–243. Warszawa: Rytm.
- Piłsudski, Józef. 1937. *Pisma zbiorowe, t. V*. Warszawa: Instytut Józefa Piłsudskiego Poświęcony Badaniu Najnowszej Historii Polski.
- Ronen, Shoshana. 2015. *A prophet of consolation on the threshold of destruction: Yehoshua Ozjasz Thon, an Intellectual Portrait*. Warsaw: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Rudnicki, Szymon. 2004. *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Shanes, Joshua. 2012. *Diaspora Nationalism and Jewish Identity in Habsburg Galicia*. New York: Cambridge University Press.
- Smółskij, Ihor. 2004. „Orientacje polityczne Żydów galicyjskich w drugiej połowie XIX i na początku XX w.” W: *Świat niepożegnany, Żydzi na dawnych ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej w XVIII–XX wieku*, red. Krzysztof Jasiewicz, 215–221. Warszawa: Rytm.
- Śpiewak, Paweł. 2012. *Żydokomuna. Interpretacje historyczne*. Warszawa: Czerwone i Czarne.
- Tomaszewski, Jerzy. „Lwów, 22 listopada 1918 r.” *Przegląd Historyczny*, 75 (1984), z. 2.
- Tomaszewski, Jerzy, redaktor. 1993. *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Wierzbieniec, Waław. 2000. „Ludność żydowska Lwowa w okresie II Rzeczypospolitej”. W: *Historia, archiwistyka, ludzie*, red. Jan Basta i Grzegorz Zamojski, 289–317. Warszawa-Rzeszów: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.
- Wierzbieniec, Waław. 2003. *Ludność żydowska Lwowa w okresie międzywojennym*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Wnęk, Konrad i Lidia A. Zyblikiewicz, Ewa Callahan. 2006. *Ludność nowoczesnego Lwowa w latach 1857–1938*. Kraków: Towarzystwo Naukowe Societas Vistulana.
- Wołkonowski, Jarosław. 2004. *Stosunki polsko-żydowskie w Wilnie i na Wileńszczyźnie w latach 1919–1939*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

- Żyndul, Jolanta. 2000. Państwo w państwie? Autonomia narodowo-kulturalna w Europie Środkowowschodniej w XX wieku. Warszawa: Wydawnictwo DiG.
- Литвин, Микола. 2015. Проект „Україна”. Галичина в Українській революції 1917–1921 рр. Харків: Фоліо.
- Меламед, Владимир. 1994. Евреи во Львове. Львов: [brak].
- Шкільник, Михайло. 2016. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 рр. Київ: Кліо.